

Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior,
Relacions Institucionals i Participació
**Programa de Seguretat
contra la Violència Masclista**

**Procediment de prevenció i atenció policial dels
matrimonis forçats**

juny 2009

**Departament d'Interior, Relacions Institucionals
i Participació**

Programa de Seguretat contra la Violència Masclista

ÍNDEX

1. Introducció
2. Comissió de Treball per a l'Elaboració del Model d'Atenció Policial a Dones que Pateixen Violència Masclista
3. Principis orientadors del Programa de Seguretat contra la Violència Masclista
4. Abordatge dels matrimonis forçats
5. Marc legal
6. Actuació dels cossos de seguretat

1. Introducció

El Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació disposa del Programa de Seguretat contra la Violència Masclista per orientar, proposar, impulsar, dirigir i portar a terme accions estratègiques tant en l'àmbit departamental com interdepartamental en matèria de violència masclista des del marc de la seguretat pública. Les actuacions es concentren, en primer terme, en l'assoliment, a partir de la identificació de bones pràctiques, d'un model d'intervenció estandarditzat i únic per a tot el territori català pel que fa al sistema d'atenció i protecció de les menors i dones que pateixen violència masclista.

2. Comissió de Treball per a l'Elaboració del Model d'Atenció Policial a Dones que Pateixen Violència Masclista

Integren la Comissió responsables dels grups d'Atenció a la Víctima (GAV), de les oficines d'Atenció a la Ciutadania (OAC) i de les àrees bàsiques policials (ABP). És un espai de participació i treball pluridisciplinari, d'intercanvi d'experiències, de suma de sinergies, d'anàlisi de bones pràctiques. Aquestes funcions contribueixen a aprofundir la reflexió i el debat i, en conseqüència, a fer aportacions més riques en el disseny de les actuacions que es proposen. La finalitat és, doncs, disposar d'un model estandarditzat i sistematitzat per a tot el territori.

Missió de la comissió: dissenyar els circuits de l'atenció de la violència masclista, tal com regula la **Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista**, que estableix els següents àmbits de manifestació de la violència: de parella, familiar, laboral i social o comunitari. Els matrimonis forçats pertanyen al quart àmbit: social o comunitari.

3. Principis orientadors del Programa de Seguretat contra la Violència Masclista

La violència masclista atempta greument contra els drets humans de les dones i, en conseqüència, impedeix l'assoliment de la plena ciutadania, la igualtat d'oportunitats i la llibertat de les dones.

La **Llei 5/2008** defineix els principis orientadors en les intervencions dels poders públics i estableix els criteris d'actuació i accions en totes les fases de l'atenció a les dones que pateixen violència masclista: des de la detecció de situacions de risc, l'atenció i la protecció fins a la cooperació amb altres actors del territori en les fases de prevenció i de recuperació.

4. Abordatge dels matrimonis forçats

4.1 Justificació

Els matrimonis forçats són una pràctica que continua vigent en els països i comunitats d'origen d'algunes persones immigrades que desenvolupen el seu projecte de vida a Catalunya.

Malgrat que són pocs els casos que s'han abordat a resultes de denúncies interposades per les mateixes víctimes¹ o per persones del seu entorn, la vulneració tan greu d'un dret fonamental i les seves conseqüències obliguen a promoure un treball de sensibilització i formació a les comunitats afectades i de recerca d'estratègies que possibilitin detectar casos de risc i abordar-los.

Una de les grans dificultats a l'hora de detectar els casos és la situació de vulnerabilitat de la menor o dona que

¹ Tanmateix, tot i que a Catalunya no s'ha detectat cap cas de matrimoni forçat a un nen/home, les investigacions en altres països assenyalen que prop del 15% dels casos ho són.

està en un nucli familiar de risc. La noia no comparteix les idees i els designis dels seus progenitors respecte del seu futur i ha de transcendir aquest nucli per buscar la protecció. Les persones que en aquests darrers anys han demanat ajut extern han hagut de fer ús d'un gran valor i d'una gran maduresa a l'hora de contradir els plantejaments familiars.

L'objectiu de l'abordatge ha de ser evitar la situació de victimització de la menor o dona. En el cas dels matrimonis forçats, la jurisdicció espanyola no seria competent si el delictes es produís fora de les nostres fronteres, encara que la nena tingués la nacionalitat espanyola; per això és fonamental treballar amb el nucli familiar abans que el casament es materialitzi. Malgrat que hi ha nenes que han estat pactades en matrimoni des que eren molt petites i, fins i tot, en alguns casos la família ha pagat diners durant anys, la situació arriba al seu punt àlgid de risc quan es planifica un viatge a l'estranger en què participa una menor o dona.

4.2 Definició

S'entén per **matrimoni forçat** aquell que es produeix sense el consentiment vàlid de com a mínim un dels contraents per la intervenció de terceres persones de l'entorn familiar (sovint els progenitors), que s'atorguen la facultat de decisió i pressionen perquè aquesta pràctica es produeixi.

Quan el matrimoni forçat es produeix quan un o tots dos contraents són menors de 18 anys, també s'anomena **matrimoni prematur**.

Cal diferenciar entre matrimonis forçats i matrimonis pactats (també anomenats **matrimonis blancs, concertats o de conveniència**). En el segon supòsit, el matrimoni és un subterfugi o una pràctica que instrumentalitza aquest ritual per assolir

objectius no explícits: satisfer interessos econòmics, aconseguir la nacionalitat per la via més ràpida, etc., però amb la connivència dels contraents que busquen assolir els seus interessos.

4.3 Objectius del procediment

L'objectiu principal és visibilitzar o fer aflorar una pràctica fins ara difícilment detectable que pot tenir incidència entre determinades comunitats d'origen estranger i ètnia gitana que viuen a Catalunya. **Visibilitzar i abordar els matrimonis forçats per protegir les víctimes potencials des de la prevenció o quan aquesta pràctica ja s'ha consumat.**

L'objectiu específic del procediment és facilitar als membres de la PG-ME el coneixement de la pràctica i també directrius operatives per afrontar la problemàtica dels matrimonis forçats.

4.4 Geografia del fenomen

La pràctica dels matrimonis forçats és molt estesa geogràficament:

- Àfrica subsahariana
- Nord d'Àfrica
- Pròxim Orient i Orient Mitjà
- Àsia Meridional
- Amèrica Llatina
- també entre col·lectius d'ètnia **gitana** de diversa procedència

Però la influència del fenomen pot ser bastant més àmplia, ja que a la pràctica les disposicions legals sobre la matèria són simbòliques i aquesta conducta no es penalitza.

4.5 Motivacions dels matrimonis forçats

Les motivacions d'aquesta pràctica poden ser múltiples:

- Reforçar els vincles familiars.

- Assegurar que les riqueses i els béns romanen al si familiar.
- Complir amb obligacions o promeses antigues.
- Protegir ideals percebuts com a culturals o religiosos.
- En situacions de migració, ajudar a regularitzar la situació administrativa (permisos de residència i nacionalitat).
- Controlar la sexualitat de les menors o dones quan entren en edat reproductiva.
- Com a estratègia de supervivència econòmica familiar.
- Com a estratègia errònia de protecció de la menor o dona que passa a dependre de la família del marit i podrà tenir fills legítims.
- Honor familiar.
- Explotació sexual o laboral.
- Per assegurar la cura d'una persona discapacitada de la família.

Els fluxos migratoris han permès que persones d'aquestes procedències desenvolupin el seu projecte de vida a Catalunya i a països del context europeu, on aquesta pràctica no es coneixia. **Les grans dificultats per detectar els matrimonis forçats** poden deixar en situació de vulnerabilitat població jove major o menor d'edat que estigui en un nucli familiar de risc. Enfrontar-se i evitar un matrimoni forçat, organitzat pels pares i moltes vegades per la família extensa té un cost important en l'àmbit relacional familiar.

El context familiar pot reaccionar negativament contra el que considera un "comportament occidentalitzat" de la menor o dona que qüestiona el codi dels costums tradicionals de la cultura d'origen. Pot considerar que l'honor familiar queda profundament malmès i, per tant, el prestigi de la família.

4.6 Riscos dels matrimonis forçats

En la violència masclista, especialment quan existeix un vincle emocional, la persona agressora treu profit de la vulnerabilitat i la desprotecció de les seves víctimes. En els casos de matrimonis forçats cal tenir en compte els factors d'indefensió següents:

- Manca de xarxa social a part de la família (que és justament qui la força a la convivència i les relacions sexuals amb una persona no desitjada).
- Desconeixement dels seus drets i dels recursos socials, sanitaris, etc.
- Invisibilització social i falta de coneixement del fenomen.
- Dependència econòmica respecte de la família.
- Possibles dificultats per parlar les llengües oficials de Catalunya (segons quan temps faci que la nena/jove viu aquí).
- Més risc de revictimització per aquests factors específics.

En situacions determinades, la mateixa víctima pot sentir-se tan pressionada que, en no trobar una sortida, pot decidir treure's la vida. Per tant, a part del risc de ser víctima dels delictes especificats anteriorment, cal comptar amb el **risc de suïcidi**.

Sense poder, de moment, elaborar una llista exhaustiva d'indicadors de risc, cal tenir-ne en compte alguns en els diversos àmbits.

Aquests ítems no indiquen un risc per ells mateixos, sinó que és la combinació d'aquests el que pot portar a valorar-ne la situació de risc.

Educació:

- Absentisme
- Descens en el rendiment
- Problemes de puntualitat
- Notes baixes
- Ser exclòs/osa de l'educació per part dels qui tenen la tutela

Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior,
Relacions Institucionals i Participació
**Programa de Seguretat
contra la Violència Masclista**

- Prohibició de participar en activitats extraescolars
- Manca de motivació

Salut:

- Autolesions
- Temptativa de suïcidi
- Trastorns alimentaris
- Depressió
- Aïllament
- Abús de substàncies
- Fet d'anar acompanyada a les visites mèdiques
- Discapacitat física o mental
- Embaràs precoç o indesitjat

Treball:

- Baix rendiment i absentisme
- Opcions limitades de carrera professional
- Prohibició de treballar
- Impossibilitat d'assistir a viatges laborals
- Control financer il·lògic: confiscació del sou

Història familiar:

- Germà/ana/ns/anes forçades a casar-se, denunciades com a desaparegudes
- Mort d'un dels progenitors
- Discussions familiars
- Fugues del domicili
- Restriccions irracional, com ara retenir la persona al domicili

Involucració policial:

- Altres casos de joves desapareguts/udes dins la mateixa família
- Informes de violència domèstica
- Abús de substàncies
- Trencament de la pau a la llar
- Casos de mutilació genital femenina
- Denúncies per infraccions penals: furts, abús de substàncies, etc.

4.7 Conceptes relacionats

L'honor. Tal com passava abans a la nostra cultura, en algunes cultures el concepte d'honor continua sent important. El **crim d'honor** pretén reparar l'honor familiar que es considera que pot haver quedat

malmès si la menor o dona ha mantingut relacions sexuals fora del matrimoni (consentides o no) o si decideix escollir una parella que no agrada a la família. L'honor, més enllà d'una qüestió religiosa, és un concepte cultural que, dins de l'escala de valors d'una comunitat, pot ser tan important que està per sobre de la integritat física de les persones quan es tracta de protegir el "bon nom" o prestigi de la família.

5. Marc legal

5.1 Codi civil. A l'Estat espanyol, l'**article 46 del CC** especifica que els menors d'edat no emancipats no poden contraure matrimoni. Es permet, doncs, el matrimoni a menors a partir de 16 anys si estan emancipats i entre 14 i 16 anys en el cas que hagin obtingut una dispensa judicial, però sempre hi ha d'haver el consentiment lliure dels contraents (article 45).

5.2 Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. Un matrimoni forçat constitueix **una vulneració greu del drets humans** i pot incorporar **totes les formes de la violència masclista**. Segons l'art. 4, són formes de violència masclista: la violència física, la violència psicològica, la violència i abusos sexuals, i la violència econòmica.

5.3 Codi penal. Els matrimonis forçats no estan tipificats com a delicte en el Codi penal, però alguns dels delictes que poden estar vinculats a un cas de matrimoni forçat poden ser molt greus i diversos. **Delictes contra la llibertat:** detencions il·legals (art. 163 CP), segrestos (art. 164 i seg. CP), amenaces (art. 169 i seg. CP) i coaccions (art. 172 CP); **tortures i altres delictes contra la integritat moral** (art. 173 CP); **delictes contra la llibertat i la indemnitat sexuals:** agressions sexuals (art. 178 i seg. CP), abusos sexuals (art. 181 i seg.); **delicte**

de lesions (art. 147 i 148 CP), etc. En situacions molt greus, poden donar-se els delictes d'**homicidi** (art. 138 CP) i d'**assassinat** (art. 139 CP) per part d'una figura masculina propera a la víctima que pertany al seu entorn familiar o comunitari. És el que s'anomena **crim d'honor**.

5.4 Reial decret 2393/2004, de 30 de desembre, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social. Segons l'article 41, pel que fa a la residència independent dels familiars reagrupats:

1. El cònjuge reagrupat pot obtenir una autorització de residència temporal, independent de la del reagrupant, quan obtingui l'autorització corresponent per treballar. En tot cas, **el cònjuge reagrupat que no estigui separat pot sol·licitar una autorització de residència independent quan hagi residit a Espanya durant cinc anys.**

2. Així mateix, el cònjuge reagrupat pot obtenir una **autorització de residència temporal independent** quan es doni algun dels supòsits següents:

a. Quan es trenqui el vincle conjugal que va donar origen a la situació de residència, per separació de dret o divorci, sempre que acrediti la convivència a Espanya amb el cònjuge reagrupant durant almenys dos anys.

b. **Quan sigui víctima de violència de gènere, una vegada dictada a favor seu una ordre judicial de protecció.**

5.5 Llei orgànica 11/2003, de 29 de setembre, de mesures concretes en matèria de seguretat ciutadana, violència domèstica i integració social dels estrangers.

5.6 Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere.

6. Actuació dels cossos de seguretat

6.1. Fase 1 o d'informació, formació i prevenció

És fonamental per abordar amb èxit aquesta pràctica informar i sensibilitzar la població i, de forma específica, determinats col·lectius que poden ser propers a la problemàtica ja sigui com a víctimes o com a actors que haurien d'intervenir-hi. D'aquesta manera s'inicia el compromís necessari de les persones implicades directament o indirectament per a un treball posterior en xarxa.

Algunes actuacions pertinents en aquesta primera fase són:

- Difondre la informació i prevenció abastant al màxim possible de població en risc i els professionals que hi intervenen:
 - líders comunitaris
 - representats d'associacions i associacions de veïns i veïnes
 - escoles: professorat de primària i secundària, psicopedagogs/ogues, associacions de pares i mares d'alumnes (AMPA), alumnat de secundària
 - personal sanitari
 - treballadors/ores socials
 - agents d'acollida
 - mediadors/ores comunitaris/àries
 - tècnics/iques en immigració

- entitats que treballen amb aquests col·lectius
- membres de la PG-ME
- Recolzar-se en persones, entitats o grups dels mateixos col·lectius dedicats a combatre aquestes pràctiques buscant més eficàcia i legitimitat.
- Fer campanyes informatives dirigides als col·lectius susceptibles d'efectuar aquestes pràctiques.² tenint especial cura en tractar els temes següents:
 - el paper social i cultural de les famílies
 - la comunicació amb les filles i fills i els pares
 - Conceptualitzar el matrimoni a totes les societats posant exemples per apropar la problemàtica a la nostra realitat i creuar-la amb els drets humans.
 - Educar en la igualtat

6.2 Fase 2 o de detecció

Detectar i visibilitzar una problemàtica que encara roman oculta amb els vels del desconeixement o la falta de sensibilització és un dels reptes per afrontar. Tant és així que, actualment, el grau de coneixement sobre la incidència del problema pot ser força allunyat de la realitat. En la mesura que es faci un bon treball d'informació, formació i prevenció a diferents nivells i adreçat a diversos col·lectius, la detecció precoç podrà ser més eficaç.

² No convé organitzar campanyes amb l'objectiu de tractar aquest tema en concret. Cal introduir-lo a través de reunions o debats per parlar d'altres temes, perquè sinó el resultat podria ser que la comunitat o el públic receptor es sentís criminalitzat.

Pel que fa a la detecció policial, és possible que s'estiguin donant situacions de no-detecció motivades per la desinformació i la manca de formació sobre la matèria, que provoquen derivacions errònies o actuacions poc afortunades. És important conèixer la casuística del problema que pugui alertar sobre la possibilitat d'un matrimoni forçat.

En el proper apartat es recullen algunes situacions de casos amb què ens podem trobar:

6.2.1 Situacions possibles

- ✓ Una persona que té por de ser forçada a casar-se a Catalunya (majors de 18 anys³) o a l'estranger (tant poden ser persones menors com majors d'edat).
- ✓ Una denúncia per part d'un tercer sobre una persona a qui s'han endut a l'estranger amb la intenció de forçar-la a casar-se.
- ✓ Una persona a qui ja s'ha forçat a contraure matrimoni.
- ✓ Un cònjuge que ha vingut a Catalunya des de l'estranger.
- ✓ Una família que denunciï la desaparició del fill/a (que fuig d'un matrimoni forçat) o l'acusi falsament d'algun il·lícit que no ha comès per tal d'implicar la policia en la seva cerca.

En la detecció cal tenir en compte:

- ✓ Si algun/s membre/s de la família amb què contactem tenen antecedents per tipologies delictives determinades: **violència masclista a l'àmbit de la parella o àmbit familiar**, lesions, amenaces o

³ Veg. apartat 5 del marc legal.

coaccions, tortures i altres delictes contra la integritat moral, delictes contra la llibertat i indemnitat sexual, abusos sexuals, etc.

- ✓ Si s'ha interromput de sobte l'assistència de la menor a l'escola o institut o situacions anteriors d'altres germans/anes.

6.3 Fase 3 o d'atenció

Sense menystenir les fases precedents, la d'atenció constitueix una fase clau en l'abordatge dels matrimonis forçats.

La informació pot arribar a la policia en primera persona per part de la víctima o per terceres persones del seu entorn i amb o sense la voluntat de denunciar.

És molt important obtenir la màxima informació de cada cas, elaborar-la i contrastar-la per tal de fer una bona valoració i poder establir el grau de risc en el cas que la pràctica encara no s'hagi consumat. En l'abordatge també és molt important distingir entre una presumpta víctima major o menor d'edat. Hi ha menors "mal acompanyats" que, pel fet de tenir un entorn familiar, no entren en els circuits de protecció de la Generalitat, malgrat que són víctimes d'aquest entorn que els instrumentalitza i maltracta.

Un cop feta la diagnosi, cal poder determinar si es tracta d'un cas de **risc urgent** o de **risc no urgent**.

Si s'ha d'actuar amb urgència, cal informar del cas el jutjat de guàrdia i la fiscalia a través de la sala de comandament, que decidiran sobre la necessitat de prendre o no mesures cautelars. En cas positiu, s'han d'activar aquestes mesures i, en cas contrari, hi ha diligències específiques per informar dels extrems que cal conèixer.

Si el risc no és urgent, cal activar el treball en xarxa entre els diferents operadors, que pot implicar la neutralització del risc. No obstant això, s'ha d'elaborar un ofici informatiu per al jutjat i/o la fiscalia. Si malgrat la gestió dels operadors el risc no s'ha pogut neutralitzar, pot tractar-se d'una situació greu i, en conseqüència, cal gestionar-la com un cas de risc urgent.

Tenir en compte algunes bones pràctiques pot ajudar a una actuació molt més eficaç.

6.3.1 Bones pràctiques en l'atenció i estàndards de serveis per a una atenció policial de qualitat:

- ✓ Tractar la persona amb empatia, respecte i disposició, fent ús de l'escolta activa i acompanyant-la en les seves decisions.
- ✓ NO derivar la possible víctima o informador/a a un altre servei amb el convenciment que es tracta d'un tema no policial.
- ✓ Acollir la presumpta víctima amb totes les garanties de confidencialitat i discreció, tant pel que fa al lloc on es fa l'atenció com sobre el tractament de la seva situació (lloc privat i segur, sense interrupcions).
- ✓ Designar una persona referent per portar el cas, si és possible segons les demandes de la víctima.
- ✓ Fer qualsevol intervenció tenint en compte el risc de les víctimes. En el cas que sigui necessari cal informar la persona sobre les mesures d'autoprotecció.

Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior,
Relacions Institucionals i Participació
**Programa de Seguretat
contra la Violència Masclista**

- ✓ Obtenir la màxima informació possible sobre la víctima: dades personals i del seu entorn més habitual, valorar fotografia, marques de naixement, etc. i fer una diagnosi completa de la situació de risc.
- ✓ Informar-la i assessorar-la sobre els seus drets, la seguretat personal i els recursos que se li poden oferir independentment de la situació administrativa en què estigui.
- ✓ Recollir totes les "proves" que confirmen l'amenaça d'un matrimoni forçat i delictes o infraccions relacionats i una declaració de la situació com més exhaustiva millor.
- ✓ Mantenir un registre de les actuacions, decisions i acords amb la víctima.
- ✓ Determinar si hi ha altres persones de l'entorn familiar susceptibles de ser afectades per aquesta pràctica.
- ✓ Demostrar a la persona afectada que pot confiar en nosaltres. NO emetre judicis de valor sobre normes i principis propis d'altres cultures.
- ✓ Respectar el desig de lleialtat a la comunitat i la pretensió de seguir formant-ne part.
- ✓ NO contactar amb la família o líder comunitari si no és per desig explícit de la víctima. Valorar acuradament el cas.
- ✓ NO fer servir membres de la família, amics, veïns o líders de la comunitat com a intèrprets ni acompanyants.

Per tant, en el cas que es necessités un intèrpret cal assegurar-se que no tingui connexions amb la persona afectada.

- ✓ Fer derivacions conduïdes, en què ens assegurem que la persona inicia el procés de recuperació.
- ✓ No actuar com a mediador/a en cap cas.
- ✓ Respectar el temps de la víctima a l'hora de fer la denuncia.
- ✓ NO violar la confidencialitat.

6.4 Fase 4 o de recuperació

Aquesta fase suposa fer el seguiment i control del cas fins que es consideri superat. El treball efectuat en xarxa ha de servir per prevenir altres possibles casos similars en l'entorn sobre el que s'ha actuat.

Al principi és molt important acompanyar la dona en les seves decisions de manera més propera i després ens en podem allunyar de manera gradual. En aquesta fase té molt pes, doncs, la persona de referència (GAV), que és qui s'ha de coordinar amb els altres serveis i operadors implicats de la Xarxa d'Atenció i Recuperació Integral per a les Dones en Situació de Violència Masclista.

8. BIBLIOGRAFIA

- Protocol de l'Associació de Caps de la Policia Britànica, el Ministeri d'Afers Estrangers britànic i el Ministeri de l'Interior britànic, organismes nacionals i locals d'educació, salut i serveis socials i ONG.
- *Mano a mano contra los matrimonios forzados*. Fundación Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR).
- Informe del Consell d'Europa.
- Informe d'Unicef.
- Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal.
- Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, de protecció jurídica del menor, de modificació parcial del Codi civil i de la Llei d'enjudiciament civil.
- Llei orgànica 11/2003, de 29 de setembre, de mesures concretes en matèria de seguretat ciutadana, violència domèstica i integració social dels estrangers.
- Convenció de les Nacions Unides sobre els drets de l'infant, de 20 de novembre de 1989, ratificada per l'Estat espanyol el 30 de novembre de 1990.
- Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista.
- Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre els drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social.
- Reial decret 2393/2004, de 30 de desembre, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social.
- Llei 27/2003, de 31 de juliol, reguladora de l'Ordre de protecció de les víctimes de la violència domèstica.
- Llei d'enjudiciament criminal.
- Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere.
- Declaració 40/34 de l'Assemblea General de les Nacions Unides en la Resolució 40/34, de 29 de novembre de 1985, sobre els principis fonamentals de justícia per a les víctimes de delictes i de l'abús de poder.
- Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona A/34/46, de 3 de setembre de 1981.
- Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i de protecció dels infants i els adolescents i de modificació de la Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció.